

ODAKLE BENEDIKTINSKOM SAMOSTANU NA PREVLACI U BOKI KOTORSKOJ NAZIV *DE TOMBE*?

Ivan Ostojić

U prvoj polovici XII st. Kotorani su prikupljali sredstva da bi mogli sagraditi katedralu na čast svojem zaštitniku sv. Tripunu. U tu svrhu kotorski biskup Urzacije, zajedno s gradskim priorom i plemićima, darovao je sv. Tripunu 1124. *Tumbam sancti Archangeli*, od Vajca do morske obale i od morske obale do Vajca. Farlati-Coleti objašnjavaju *Tumbam sancti Archangeli* izrazom *Aediculam S. Michailis*, ali predmet darovnice nije mogla biti nerentabilna kućica ili kapela (*aedicula*) već zemljišni posjed, kojem ista darovnica određuje točne granice i koji je svojim godišnjim prihodima imao pomagati dugoljetnu izgradnju katedrale.¹

Iz pisma pape Klementa VI, što ga je 6. siječnja 1345. iz Avignona upratio srpskom kralju Stefanu Dušanu, doznajemo da je ona *Tumba* sv. Arhanđela pripadala nekada benediktinskom samostanu. Naime, papa podsjeća kralja da su neki njegovi prethodnici okupirali i da on još drži u svojoj vlasti osam benediktinskih samostana, više crkava, nekoliko otoka i sela, što je sve *de jure* podvrgnuto kotorskom biskupu koji kao *dioecesanus locorum* ima pravo s time raspolagati. Mjesto biskupa sa svim tim mjestima po miloj volji gospodari kralj na propast svoje duše, na veliku štetu biskupovu i na sablazan mnogih. Zbog toga papa moli i zaklinje Dušana neka vrati biskupu što mu je oduzeto. Prema informacijama što ih je dobio od novoimenovanoga kotorskog biskupa Sergija, Klement VI, koji je i sam bio benediktinac, nabraja taksativno svih onih osam benediktinskih samostana. Među njima na četvrtom mjestu nalazi se *monasterium sancti Michaelis de Tombe*.²

U srednjem vijeku postojao je općenit običaj, a to je i bilo prirodno, da se naslov benediktinskog samostana sastojao od imena nebeskog titulara uz dodatak naziva mjesta gdje je bilo sjedište dotičnog cenobija. To vrijedi kod nas za blizu dvije stotine opatija, priorata, cela i hospicija, koliko ih je bilo u Dalmaciji, sjevernoj Hrvatskoj i Istri, bilo da su te zadužbine pripadale prvotnim crnim monasima bilo reformiranom ogranku bijelih kamaldoljana.³

¹ Farlati Danielis et Coleti Jacobi *Illyricum sacrum* VI, Venetiis 1800, 433, 434; Ivo Stjepčević, *Prevlaka, historijska rasprava*, Bogoslovska smotra XVIII, Zagreb 1930, 321—322.

² Augustinus Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium* I, Romae 1863, 215; T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* XI, Zagreb 1913, 179—180.

³ Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj* II, Split 1964, 545—547, 549—550; III, 1965, 65, 187—189, 255.

U našim krajevima samo se jedan jedini srednjovjekovni samostan ponekad nazivao nekom drugom oznakom: to je bio onaj što ga je osnovao Splicićanin Petar, sin Gumajev, u Selu na Poljičkom primorju. U naslovu toga samostana susrećemo mjesto redovite oznake položaja ili mjesto *monasterium sancti Petri de Selo*, koji put oznaku osnivačeva oca u izrazu *monasterium sancti Petri de Gumay*.⁴

Međutim, takav iznimni način i rijedak slučaj nazivanja ne možemo primijeniti na citirano pismo pape Klementa VI. Ondje, u denominaciji *sancti Michaelis de Tombe*, zadnji njezin dio bez sumnje označuje mjesto na kojem se dizao samostan ili posjed koji je tom samostanu pripadao i koji su biskup Urzacije i grad Kotor prije više od dva stoljeća bili poklonili katedralnom beneficiju. To potvrđujemo i ovim navodima:

Tombe kao topografski pojam nalazi se u bilježenju na odgovoru Mletačkog vijeća od 15. srpnja 1421. kotorskim poslanicima. Tim odgovorom Venecija priznaje da Kotoru pripadaju kopno oko Tivatskog zaljeva, otok u njemu i soline, sve to u ovim granicama: *Lustiza chon tuti li suo confini, videlicet Pasiglava, Bogdasichi, Lescevichi, Tombe cum territoriis que fuerunt de Metochina, e la insula e le saline...*⁵ Ovdje *Metochina* (ili, točnije, *Metochia*) označuje područje ovisno o istočnom manastiru grčkog obreda, kojem je na početku druge polovice XIII. st. bio predan u trajni posjed patrimonij Sv. Mihovila pod imenom *Tombe* i zemljišna baština nekih drugih napuštenih benediktinskih samostana u svetomiholjskom susjedstvu. Čitavo sjedinjeno područje dobilo je u javnim ispravama ime *Metohija sv. Mihovila* ili u običnom govoru skraćeno *Metohija*.⁶

Isto mjesno ime *Tombe* nalazi se zabilježeno i u pismu mletačkog dužda Foscarija od 29. srpnja 1443. Odlomak što nas interesira u tom pismu gotovo je identičan onom u odgovoru Mletačkog vijeća iz 1421, samo što je na latinskom jeziku i glasi: *deliberavimus quod Lustiza cum territoriis suis, videlicet Passiglava, Bogdasichi, Lescevichi, Tombe cum territoriis que fuerunt de Metochia, remaneant et sint districtus et comitatus Cathari*.⁷

U međuvremenu između ova dva mletačka dokumenta, tj. 21. siječnja 1431, Radoslav Sodunović prodao je komad zemlje na poluotoku Prevlaci pod oznakom *unum petium terreni positum in Tombe sci Michaelis*.⁸

Ivo Stjepčević je popisao i ostala mjesta, gdje je u Sudskom arhivu kod Okružnog suda u Kotoru našao da se osim citiranih slučajeva spominje topnim *Tombe, Tumba* ili *Tomba*.⁹

Sama riječ *tomba* ili, običnije, *tumba*, latinski je oblik imenice koja je nastala prema grčkoj *τύμβος* ili *τύμβη*: znači *humak*, posebno *grobni humak* gdje su se prinobile mrtvačke žrtve, a i sam *grob*.¹⁰ Nikola Tommaseo je upo-

⁴ Smičiklas, n. dj., II, 1904, 143, 144, 216.

⁵ Sime Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga slavenstva i Mletačke republike VIII*, Zagreb 1886, 96.

⁶ Stjepčević, n. dj., str. 323, 325; Ostojić, n. dj., II, 496.

⁷ G. Čremošnik, *Kotorski dukali i druge listine*, Glasnik Zemaljskog muzeja XXXIII i XXXIV, Sarajevo 1922, 153.

⁸ Stjepčević, n. dj., 351.

⁹ Stjepčević, n. dj., 318.

¹⁰ Forcellini, *Aegidii Totius latinitatis lexicon IV*, Patavii 1771, 435; Cornelli Schrevelli *Lexicon manuale graeco-latinum*, Viennae 1822, 785.

zorio da *tomba* nije, kako mnogi upotrebljavaju tu riječ, grob pod zemljom nego, prema Ciceronu, više manje nad zemljom uzdignuti *nadgrobni spomenik*.¹¹ Za istu svrhu u nekim našim krajevima dizali su se u srednjem vijeku *stecci*.

Prema tome, benediktinski samostan *sancti Michaelis de Tombe* mogao je biti na mjestu gdje se nalazilo više nadgrobni spomenika, jer spomenuti vulgarni izrazi *de Tombe* i *in Tombe* zamjenjuju klasični ablativ plurala *de Tombis* i *in Tombis*. Srednjovjekovni, naime, latinitet u Dalmaciji pokazuje mnogobrojna odstupanja od klasičnoga deklinacijskog sistema. On nema više osjećaja za padeže, oni se miješaju, pa tako mu i nominativna forma vrlo često služi za ablativ. Npr., u kartularu već spomenutog samostana Sv. Petra u Selu nailazimo na sličan primjer našem *de Tombe* u izrazu *de Saline*, mjesto *de Salinis*, što bi se hrvatski moglo kazati: *na Solinama*.¹² Analogno tome Antun Dabinović prevodi naslov *sancti Michaelis de Tombe* izrazom *svetoga Mihovila na Tumbama*.¹³

Svi historičari koji su se bavili onim samostanom Sv. Mihovila što je bio izvan grada, ali u kotorskoj biskupiji, ubiciraju ga na maleni poluotok u jugoistočnom dijelu Tivatškog zaljeva. Taj poluotok je kasnije, ali još uvijek u srednjem vijeku, poznat i pod imenom Prevlaka te se i danas tako naziva. Nosi to ime, jer ga s ostalim kopnom spaja uski, niski i kratki prijelaz ili prevlaka.¹⁴ Ruševine benediktinskog samostana i crkve Sv. Mihovila nalaze se na sjevero-zapadnoj strani Prevlake. Od te crkve su sačuvani poviši zidovi, po kojima se može ustanoviti njezin oblik i opseg. Duga 26, a široka 14,50 m, bila je podijeljena na tri broda, što su završavali zaključnim apsidama, a sagrađena je, prema Stjepčeviću, od IX do X st. u romaničkom stilu s jakom bizantinsko-langobardskom primjesom.¹⁵

I upravo na tom poluotočiću, dugom oko 300, a širokom 200 m, nađeno je nekoliko latinskih epitafa, od kojih se na jednom čita AD HONO . . . . RI ABBATIS. Iz riječi *abbatis*, koja označuje starješinu benediktinske opatije, zaključujemo da taj natpis nije postavljen prije dolaska benediktinaca. Ostali pak nadgrobni spomenici ili *tumbae* s latinskim natpisima sigurno su iz rimskog vremena, kako to pokazuje poganska invokacija *Dīs manibus* i klasična stilizacija teksta. Mladen Crnogorčević je zabilježio da su šezdesetih ili sedamdesetih godina prošlog stoljeća nestale s istog mjesta starinske goleme ploče sa grčkim, latinskim i srpskim pismenima, i da ih je odnijela neka engleska ili ruska lađa. Ondje je nađen također jedan sarkofag i desetak sta-

¹¹ N. Tomaseo, Nuovo dizionario de' sinonimi della lingua italiana, Firenze 1838, 544.

¹² Viktor Novak i Petar Skok, Supetarski kartular, Zagreb 1952, 214, 246.

¹³ Antun S. Dabinović, Kotor u drugom skadarskom ratu (1419—1423), Rad JAZU 247, 1937, 228.

¹⁴ Po tom prijelazu Prevlaka dolazi u srednjem vijeku i pod latinskim imenom Traiectus. Frano Radić, potkraj prošloga stoljeća, ne znajući za toponim, Tombe, mislio je da je Theiner, prvi izdavač pisma pape Klementa VI kralju Stefanu Dušanu, u hitnji nepravilno pročitao Tombe mjesto Traiectus (Izvješće o radu Hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu, Starohrvatska prosvjeta III, Knin 1897, 150).

¹⁵ Stjepčević, n. dj., 318—319, 323; Ostojić, n. dj. II, 496.

rih kamenih poklopica, koje ljudi upotrebljavaju kao kamenice za držanje ulja.¹⁶ Sve to, pa i ostaci rimskih stupova, kapitela i otkriveni ulomak mozaika, upućuje na zaključak da je Prevlaka bila naseljena u antiki.

Kako pak tumba može značiti i seoski dvorac, ljetnikovac, zaselak ili vilu sagrađenu na seoskom imanju,¹⁷ Stjepčević je nagađao da je Prevlaka bila rimska kolonija ili ljetovalište imućnijih stanovnika grada Acruviuma, što se nalazio negdje u njezinoj blizini.¹⁸ — Na koncu dodajmo da se srednjovjekovnom latinštinom tumba zvalo i polje utvrđeno jarkom i zemljom uzdignutom u obliku humka.¹⁹

Međutim, ovaj bokeljski toponim *Tumba* ili *Tombe* nije unikum ili jedino mjesto tog imena na području južne Dalmacije. U jugoistočnoj okolici Staroga Bara postoji srednjovjekovni predio i naselje *Tomba*.²⁰ Osim toga, u neposrednoj blizini sela Brgata Gornjega na istok Dubrovnika, i to istočno od južnog dijela toga sela, diže se jedna uzvisina koja se i danas naziva srednjovjekovnim imenom *Tumba*.²¹ S druge pak strane ili zapadno od istoga grada, u Bogišićevu parku na Ilijinoj Glavici, nalaze se ostaci crkve *sancti Eliae de Tomba*, koja se spominje 1283.²² — Izvan Dalmacije, u Srbiji općina Vlase ima selo *Tumba* u bivšem srezu Vranje.²³ Tako se zove i planinski vrh *Tumba* u nekadašnjem okrugu Knjaževac.²⁴ I u Makedoniji ima planinski vrh *Tumba* nedaleko tromeđe Jugoslavija-Bugarska-Grčka.²⁵

Ako još dodamo da je na Braču postojala pučanska obitelj *Tomba*,²⁶ da je na otoku Mljetu u nekoj zagoneci nazvana *tumba* bakrena kapa na rakijskom kotlu,²⁷ da je u Vukovu Rječniku *tumba* prilog koji znači uspravno ili suprotno od pološke,²⁸ osvjedočavamo se, kako se riječ, kojem se ovdje bavimo, u raznim značenjima upotrebljavala, od rimskog perioda i dugo poslije, na širokom području Crne Gore, Hrvatske, Srbije i Makedonije.²⁹

¹⁶ Mladen Crnogorčević, Miholjski zbor u Boci Kotorskoj, Starinar X, knjiga 1—2, Beograd 1893, 19—22.

¹⁷ Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis VIII, Niort 1887, 206.

¹⁸ Stjepčević, n. dj., 319; Ivo Stjepčević, Kotor i Grbalj, historijski pregled. (Prilog Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku LII, Split 1941, 5.)

¹⁹ Du Cange, na i. mj.

²⁰ Imenik mesta... u Jugoslaviji, Beograd 1956, 436; Jadran, atlas jugoslaven-ske obale, Zagreb s. a., 25. A. 2; Đorđe Bošković, Stari Bar, Beograd 1962, 164.

²¹ Lukša Beritić, Tumba, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku VI i VII, 1957—59, 193—196.

²² Josip Lučić, Historijska topografija dubrovačke Astoreje (do god. 1366), na i. mj., VIII-IX, 1960—61, 294.

²³ Imenik mesta, 445.

²⁴ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, izd. JAZU, Zagreb 1966, sv. 78, 910.

²⁵ Atlas svijeta, Zagreb 1966, Karta 52. A. 4.

²⁶ Dr Karlo Kladeč, Statut i reformacije otoka Brača, Zagreb 1926, 280; Dasen Vrsalović, Povijest otoka Brača, Supetar 1968, 217.

²⁷ Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika, na i. mj.

²⁸ Vuk Stefanović Karadžić, Srpski rječnik, Beč 1852, 755.

²⁹ Prema Grand Larousse (X, 374) cjelina formirana od otočića i pješćane brane, koja ga povezuje s kopnom, zove se *tombolo*. Prema Enciklopediji Leksikografskog zavoda V, 1969, *tombolo* je prevlaka koja spaja otok s kopnom. A Bratoljub Klaić (Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica, Zagreb 1966, 1256) ovako definira *tombolo*: »taložina pijeska u zaklonu priobalnih otoka, toko da su otoci spojeni s kopnom«. Kao primjer navodi Sušćepan u Crnogorskom primorju, nekoliko kilometara jugoistočno od Prevlake. — *Tombolo* u talijanskom jeziku znači valjkasti jastuk (I. Andrović, Rječnik talijansko-hrvatski, Zagreb 1937, 1123).

Zbog navedenih brojnih i različitih domaćih potvrda — a vjerojatno ih ima još drugih meni nepoznatih — mislim da nije trebalo kušati rastumačiti oznaku *de Tombe* u naslovu samostana Sv. Mihovila na Prevlaci u Boki Kotorskoj utjecajem iz daleke Normandije. Ivanu Božiću, naime, »po svemu izgleda [...] da su osnivači prevlačke opatije verovatno našli, da ona po mnogočemu podseća na slavnu normandijsku opatiju na Mon-Sen-Mišelu, koja je od davnina nazivana *Tomba*, pa su to ime dali i ovom novom svetilištu u Boki Kotorskoj«. Tim manje je ovdje trebalo izvana uvoziti to ime kad Božić sam priznaje da »nema neposrednih historijskih podataka koji bi potvrdili to mišljenje«. ³⁰

Dapače bi se moglo kazati protivno, tj. da prevlačka opatija u *maločemu* podsjeća na Mont-Saint-Michel. Taj normandijski samostan podignut je na kamenoj glavici, podalje od stalno suhoga kopna, koja je za svake plime, ili dva puta na dan, poluotok. Prevlaka je pak i za najveće plime uvijek poluotok, o kojemu sam Božić kaže: da ga za kopno »vezuje uzani prelaz, koji je upotrebljiv i za vreme plime«. ³¹ Dok plima i oseka u zatvorenom i prilično dubokom Tivatskom zaljevu gotovo nimalo ne mijenjaju izgled Prevlake i njezine okolice, dotle te dvije protivne morske pojave na otvorenom oceanu svakih šest sati sukcesivno pokrivaju i otkrivaju golema prostranstva pjeskovitog i muljevitog izvanredno plitkog obalnog pojasa, tako da Mont-Saint-Michel s čitavim istoimenim zaljevom u stalnim vremenskim razmacima dobiva zaista fascinante promjene. ³²

Mont-Saint-Michel je strmo brdo na obloj osnovici, visoko 50 ili 60 metara, ³³ dok površinu Prevlake tvore malene ravnice i uzvišice na četverokutnoj osnovici, s najvišom točkom od samih dvadesetak metara. Od suhoga kopna udaljeni i osamljeni stožac Mont-Saint-Michel dominira nad širokom površinom, dok je Prevlaka dio niskoga primorja, koje se poput dugoga gata preko nje i preko ispruženog otoka Stradioti, koji je nekada mostom bio povezan s Prevlakom, proteže dalje u more.

Osim toga, čitava površina Prevlake obrasla je bujnom vegetacijom, ³⁴ što se nikada nije moglo kazati za granitnu hridinu Mont-Saint-Michel.

Prema tome, ne razumijemo, kako su benediktinci, osnivajući na Prevlaci svoju opatiju, »želeli da podražavaju čuveno normandijsko svetilište, nalazeći da na Prevlaci ima za to dovoljno prirodnih preuslova«. ³⁵

Samostan na Mont-Saint-Michelu se zvao *de Tumba*, dok se onaj na Prevlaci običnije nazivao *de Tombe*. Ta oznaka mjesta u pluralnom obliku nije obuhvaćala samo bokeljski poluotok na kojemu se samostan nalazio nego se protezala i dalje na istok, na lagano uzdignuta Brda na susjednom kopnu.

³⁰ Ivan Božić, Prevlaka-Tumba, Zbornik Filozofskog fakulteta VII—1, Beograd 1963, 198.

³¹ Božić, n. dj., 197. To je ispravno, ali nije jasno zašto Božić nekoliko strana dalje (202) piše: »Poluostrvce u Boki Kotorskoj, približno istog obima kao stena na atlantskoj obali, takođe se u vreme plime pretvara u ostrvce teže pristupačno s kopna.«

³² Grand Larousse encyclopedique VII, Paris 1963, 504.

³³ Prema Larousseu 50, a prema Božiću 60 metara (200).

³⁴ Stjepčević, n. dj., 318.

³⁵ Božić, n. dj., 202.

Možda zato, što je i na Brdima bilo rimskih tumba, od kojih se našla jedna s natpisom D. M. S. Q. EGNATI CLEMENTIS CCC.³⁶

Nedostatak historijskih podataka koji bi potvrdili mišljenje o utjecaju Mont-Saint-Michela na Prevlaku Božić kuša nadoknaditi analizom kulta sv. Mihovila Arhanđela na Zapadu. Pri tom on ispravno opaža da se taj kult proširivao po zapadnoj crkvi iz južne Italije, zapravo iz svetišta Sv. Mihovila na Monte Garganu.³⁷ U našim stranama to se zbilo vrlo rano. Smatra se, naime, da je najstarija poznata crkva što je uopće u Dalmaciji bila sagrađena nakon dolaska naših pređa u današnju domovinu bila posvećena sv. Mihovilu, i to u Splitu, možda već u sedmom stoljeću.³⁸

Toj konstataciji možemo dodati da je isti kult s Monte Gargana ušao i u stare benediktinske samostane južne Dalmacije, koja je u ranom srednjem vijeku bila mnogostruko povezana s južnom Italijom. Dovoljno se sjetiti monaških zadužbina sv. Mihovila u Babinu Polju na Mljetu, u Pakljenom na otoku Šipanu, na otočiću Mrkanu pred Cavtatom i na Racu kod Bara, gdje za takve veze imamo sigurnih potvrda.³⁹ Ali, nije vjerojatno da bi južna Italija propagirala jedno strano hodočasničko stjecište u Normandiji koje je i samo bilo podignuto pod utjecajem onoga na Monte Garganu i koje je imalo isti objekt kulta. Radije bi reklamirala svoje domaće svetište, kojim se ponosila kao najstarijim (od 492. god.) i najslavnijim Arhanđelovim sanktuarijem na kršćanskom Zapadu, a koje bi, koliko toliko, bilo zasjenjeno uzdizanjem nekoga stranog svetišta istog imena.

Također je točna Božićeva tvrdnja da je mnogo crkava u čast sv. Mihovila Arhanđela sagrađeno na vrhu brda, kako je slučaj i na Mont-Saint-Michelu. Međutim, isto je tako istina da su mnoge podignute i ispod vrhova, na obroncima planina, u nizinama i na ravnim položajima po gradovima.

Kod benediktinaca bila je stara praksa da svoje crkve i samostane, posvećene bilo kojemu svecu ili otajstvu, smještaju na brda, prema onoj *montes* ili *colles Benedictus amabat*. Bit će da su time htjeli izraziti opću ljudsku težnju prema gore, zbog koje su mnoge stare religije rado dizale hramove na uzvišenim mjestima. I evanđelje izvješćuje o mnogim djelima što ih je Isus učinio na brdu. Na brdu je proglasio blaženstva, molio se, preobrazio se, umro i s brda je uzašao na nebo.⁴⁰ Pa ipak na našem, iako brdovitom, primorju nalazimo da vrlo velik broj benediktinskih crkava, među njima gotovo sve najveće opatije, nisu sagrađene po vrhuncima gora nego na pristrancima ili u ravnici.

U taj broj ide i više crkava na našem teritoriju posvećenih upravo sv. Mihovilu Arhanđelu. Takve su svetomihoviljske zadužbine posjedovali benediktinci u gradovima Krku, Splitu i Trogiru, a izvan gradova u pakljenskoj kotlini na dubrovačkom otoku Šipanu, uz morsku obalu u Limoskoj Dragi u Istri i na obronku kod Balâ, također u Istri.⁴¹ Ima kod nas još crkava sv. Mihovila koje nisu na vrhu brda, ali ih je suviše ovdje nabrajati. Dovoljno

³⁶ Stjepčević, n. dj., 318—319.

³⁷ Božić, n. dj., 200.

³⁸ Fr. Rački, *Documenta historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia, Zagrabiae 1877*, 290.

³⁹ Ostojić, n. dj. II, 453, 456, 467, 513.

⁴⁰ Mt V. 1. XIV, 23, XVII, 1—2, XXVII, 27—50, Act 1, 9—12.

⁴¹ Ostojić, n. dj. II, 178, 291, 333, 456; III, 123, 147.

je istaknuti da niti na Prevlaci benediktinci nisu sagradili crkvu sv. Mihovila na vrh brda. Prema tome, nisu to učinili »puni vere da uspešno podražavaju Mons Tumbae u Normandiji«, kako Božić pretpostavlja, pa dosljedno tome nije vjerojatan ni njegov zaključak: »i otada je Prevlaka postala Tumba«. ⁴²

Božić nam ne objašnjava dovoljno ni po čemu je Mont-Saint-Michel nazvan *Tumba*. Naime, on donosi da se taj otok u pretkršćansko doba zvao Tom Belen. To su mu ime navodno nadjenuli druidi, koji su kao ostale sunčane vrhove gora i taj vrh posvetili bogu sunca. Od *Tom Belen* ili od latinskoga *Tumulus Beleni*, nastavlja Božić, mogla je s vremenom postati *Tumba*. ⁴³ Možda je zaista tako bilo, ali se *Tom Belen*, ili francuskom ortografijom pisano *Tombelaine*, ne zove Mont-Saint-Michel nego jedan drugi manji hridinasti otočić u istom zaljevu, na kojem su ostaci nekadašnje tvrđave. ⁴⁴ Na tom drugom otočiću je, prema romanima Okrugloga stola, div ugrabio Helenu, vjerenicu kralja Artura. Žalostan kralj je na tom mjestu podigao kapelu koja se po ugrabljenoj Heleni prozvala *Tombe Elaine*. Mont-Saint-Michel se zvao *Tumba*, a *Tombelaine*, kao manji, *Tumbella*. ⁴⁵

Jedan stari sastavak, što nosi naslov *Historia apparitionis S. Michaelis in Monte Tumba*, pripovijeda za Mont-Saint-Michel da su ga stanovnici zato nazvali *Tumba* jer se iz morskog pijeska diže u vis u obliku humka (*hic igitur locus Tumba vocatur ab incolis, ideo quod in morem tumuli, quasi ab arenis emergens in altum*). ⁴⁶ Spomenimo usput da su i druge zemlje zapadne Evrope, od Skandinavije na sjeveru do Italije na jugu, ⁴⁷ poznavale *Tumbe* i *Tombe* kao vlastita imena mjesta i osoba koja, kao ni ona naša, nisu nadjenuli keltski druidi.

Nije na odmet tražiti međusobne utjecaje pa i sličnosti između spomenika kulture, bilo uspoređivanjem domaćih s domaćima, bilo konfrontiranjem domaćih sa stranima. Ali, ne možemo bez dovoljnih razloga, samo zato što su dva ili više njih nosila isto ime, stvoriti zaključak da su ti spomenici uzeli ime jedan od drugoga.

Poznato nam je nekoliko slučajeva u našim krajevima gdje su dva ili tri benediktinska samostana nosila istoimenu oznaku mjesta, a sigurno je da tu oznaku nije dobio jedan od drugoga. Npr., kraljevski monaški samostan u Biogradu na moru i jedan koludrički u Dubrovniku zvali su se *de Castello*, ⁴⁸ opatiji u Supetarskoj Dragi na otoku Rabu i onoj kod Balā u Istri pridijevala se apozicija *de Valle*, ⁴⁹ jedan cenobij na otočiću pred Perastom u Boki Kotorskoj i drugi na otoku Ugljanu prema Zadru nosili su uz ostale oznake i onu *de Scopulo*, ⁵⁰ isti cenobij pred Perastom i onaj na otočiću Sv. Petra pred Cav-

⁴² Božić, n. dj., 202.

⁴³ Božić, n. dj., 201.

⁴⁴ Andrees Allgemeiner Handatlas, Karte 73. D. 4 — Bielefeld und Leipzig 1899; Grand Larousse X, 373.

⁴⁵ François Enaud et Luc Joubert, Le mont saint michel. Notices archéologiques, Paris 1966, n. 108—109.

⁴⁶ Du Cange, n. dj. VIII, 206.

⁴⁷ La nuova Italia III, Milano (s. a.), 440; Smičiklas, n. dj. II, 213; Enciklopedia italiana XXXIII, 1007.

⁴⁸ Ostojić, n. dj. II, 218, 484.

⁴⁹ II, 125; III, 147.

⁵⁰ II, 63, 491.

tatom nazivali su se *de Medio Mare* ili *de Medio Mari*,⁵¹ tri samostana — jedan u šibenskom arhipelagu, drugi kod Kopra u Istri i treći, već spomenuti, na Ugljanu — dolaze u dokumentima pod imenom *de Insula*.⁵² Dapače su po dva samostana kod nas imala i isto ime nebeskog zaštitnika i istoimenu oznaku mjesta. Npr., samostan na Ugljanu i jedan nad Pulom obično su se zvali *sancti Michaelis de Monte*,⁵³ a onaj na otočiću Svecu na pučini izvan Visa i jedan drugi na otočiću zapadno od Dubrovnika imali su naslov *sancti Andreae de Pelago*.⁵⁴

Ako pak u relativno ograničenom broju, tj. u manje od dvije stotine naših benediktinskih zadužbina, kod više njih susrećemo istog titulara i istoimenu oznaku mjesta, razumljivo je da ćemo mnogo više analognih primjera naći na kršćanskom Zapadu, koji je brojio na desetke tisuća samostana samih crnih benediktinaca. Mnogi od tih samostana, iako se nisu između sebe poznavali, nosili su ista imena i istu oznaku mjesta, jednako kao što mnogi ljudi po svijetu nose ista osobna imena i ista porodična prezimena, a da nikada nisu jedni druge vidjeli ni jedni za druge čuli. Ni najmanje se ne treba čuditi istovetnim denominacijama međusobno nepoznatih zadužbina ne samo zato što su njihovi osnivači više puta neovisno jedni od drugih izabirali za zaštitnika istog sveca, nego ni zato što su ih, ne znajući jedni za druge, podizali na vrlo sličnim položajima, na jednakim formacijama terena, usred iste flore, s identičnim namjenama ili s nekom drugom zajedničkom osobinom.

Iz velikog broja takvih primjera odvojit ćemo samo dva. U jednom, naš samostan nosi istoimenu oznaku mjesta kao i strani: oznaku *de Rosacis* nosio je i samostan u Opatiji kod Rijeke i jedan u furlanskoj krajini.⁵⁵ U drugom primjeru, samostan *sanctae Mariae de Canneto* u Puli imao je isto ime titulara i istu oznaku mjesta kao jedan, ako ne i dva, samostana u Italiji.⁵⁶ Iz svega rečenoga zaključujemo da prevlački samostan nije uopće morao znati da postoji neka opatija u Normandiji ili možda drugdje na svijetu koja nosi ime slično njegovu.

Božićeva pretpostavka da su osnivači prevlačke opatije dali ime *opatije* na Mont-Saint-Michelu i ovom svetilištu u Boki Kotorskoj, pogotovu postaje vrlo problematična, ako postoji mogućnost da je na Prevlaci podignuta opatija prije one u Normandiji, koju je 966. osnovao normandijski vojvoda Richard I.⁵⁷ Nije, doduše, danas utvrđeno kada je nastalo onih osam samostana što ih je papa Klement tražio od srpskoga kralja Stefana Dušana, među kojima je i Sv. Mihovil na Tombama. Ali mora da su bili vrlo stari, među najstarijima u našim krajevima, jer — osim vijesti u papinu pismu da su postojali — ni o jednom od njih ne znamo ništa određena. Ipak na temelju raznih indicacija za jednoga — za Sv. Mariju u Budvi — tvrdi Jovan Kovačević da je osnovan 840. godine.⁵⁸ Za drugoga — za Sv. Petra *de Campo* — Kovačević

⁵¹ II, 470, 491.

⁵² II, 62, 250; III, 87.

⁵³ II, 82; III, 161.

⁵⁴ II, 384, 459.

⁵⁵ III, 179.

⁵⁶ III, 153, 156.

⁵⁷ Enaud-Joubert, n. dj., *Tableau chronologique*.

⁵⁸ Jovan Kovačević, *Srednjovjekovni epigrafski spomenici Boke Kotorske* II, Spomenik SAN CV, Beograd 1956, 8, 10.

hoće da je nastao još prije, oko 795. godine,⁵⁹ a Petar Šerović od polovice IX do kraja X stoljeća.⁶⁰ Za samu, pak, Prevlaku Dabinović drži da razvaline benediktinskog samostana na njoj odaju građevinu iz IX st.,⁶¹ dok Stjepčević⁶² i Niko Luković⁶³ misle da je prevlački samostan podignut od IX do XI stoljeća. Veliku starost prevlačke zadužbine dokazuje i činjenica da su je monasi napustili vrlo rano i da je bila pridružena menzi dijecezanskog biskupa, kako se to prakticiralo s posjedima najstarijih napuštenih samostana. Sve se to moralo dogoditi svakako prije 1124. godine, jer je tada, kako smo već naveli, bez sudjelovanja benediktinaca barem dio njihova patrimonija, pod imenom *Tumba sancti Archangeli*, kotorski biskup darovao crkvi Sv. Tripuna. Ako je dakle, a to je vjerojatno, samostan Sv. Mihovila na Prevlaci stariji od samostana na Mont-Saint-Michelu, sigurno kao stariji nije mogao pri svojem osnutku uzeti ime od opatije koja je bila mlađa od njega.

Božić vjeruje da su se benediktinci opet vratili u Prevlaku, »jer, teško bi bilo zamisliti da papa Kliment VI (razume se, prema podacima dobijenim iz samog Kotora) govori o Sv. Mihailu na Prevlaci kao o benediktinskoj opatiji, ako su je monasi napustili pre skoro dva i po veka.«⁶⁴

Sigurno je da se benediktinci nisu vratili na Prevlaku do 1181. godine, jer je te godine kotorski biskup Bucchius potvrdio darovnicu svojega prethodnika Urzacija kojom su prihodi Tumbе Sv. Mihovila imali ići u korist kotorske katedrale.⁶⁵ Poslije toga, pak, nije bilo moguće benediktincima da se vrate, jer je Kotor potpao pod vlast Nemanjića, a za njihove vladavine, u početku druge polovice XIII st., crkva i samostan na Prevlaci prelaze u trajni posjed zetskih episkopa i oboje ostaju u njihovoj vlasti do prvih godina druge polovice XV stoljeća.⁶⁶ Osim toga, poslije pojave franjevaca i dominikanaca, tj. od trećeg decenija XIII. st., nastaju za nereformirano ili prvobitno monaštvo sv. Benedikta tako nepovoljne prilike, da srednjovjekovni benediktinci nigdje na našem primorju nisu bili kadri ni osnovati novu ni ponovo se useliti u napuštenu staru kuću. Sa svim tim nije teško zamisliti da je napuštena monaška naseobina na Prevlaci i dalje zadržala ime samostana. Nestankom monaha nisu nestali posjedi njihovih zadužbina, koje su se i dalje nazivale benediktinskim opatijama. Dapače su se mnogima dugo, nekima kroz više stotina godina, sve do XIX st., postavljali upravitelji s pravom pobiranja zadužbinskih prihoda. To su bili tzv. komendatarni opati snabdjeveni imenom i svim počasnim privilegijima nekadašnjih monaških ili konventualnih starješina.

⁵⁹ Kovačević, n. dj., 10.

⁶⁰ Petar Šerović, Kako su venediktinski manastiri u Boki Kotorskoj prešli u ruke pravoslavnih Srba, Glasnik srpske pravoslavne patrijaršije, Beograd 1923, 40, 42; isti, Ostaci starog benediktinskog manastira Sv. Petra u Bijeloj u Boki Kotorskoj, Starinar, ser. III, knj. III, Beograd 1925, 151—156.

⁶¹ Dabinović, n. dj., 228.

⁶² Stjepčević, n. dj., 323.

⁶³ Niko L u k o v i ć, Boka Kotorska, Cetirnje 1951, 195.

⁶⁴ Božić, n. dj., 198.

⁶⁵ Farlati-Coleti, n. dj. VI, 434.

⁶⁶ Stjepčević, n. dj., 323.

Ponovo ističemo, da je *Tumba* ili *Tomba* bez sumnje grčko-latinski pojam, koji je na više mjesta u našim krajevima postao vlastiti geografski naziv po nekoj uzvisini, nanosu, humku ili podignutom spomeniku. Na stotine, ako nećemo kazati na tisuće, položaja na našem kopnu i po našim otocima⁶⁷ već su u antičkom periodu dobili grčke ili latinske nazive, od kojih se veliki dio do danas očuvao bilo u prvotnom klasičnom obliku bilo u formi prilagođenoj našem jeziku. Sigurni smo, da je jedno od takvih starih imena, koja su nastala prije dolaska benediktinaca u Dalmaciju, i *Tombe* u Boki Kotorskoj. Tim prije što postanak ni jednoga drugoga od više lokaliteta tog imena na području Jugoslavije nije imao nikakve veze s pojavom benediktinaca. Drugim riječima tvrdimo: prevlački benediktinci nisu uvezli izvana ime *Tombe* nego su ga našli na mjestu, gdje su zasjeli.

Na koncu spomenimo da se Josip Lučić u ovom časopisu osvrnuo na Božićevu kombinaciju i da ju smatra veoma interesantnom. Nabacio je »pretpostavku, da Tumba ne mora biti vezana uz kult sv. Mihajla, nego uz štovanje sunca, vatre.«⁶⁸ Cijenim da je Lučić ispravno zaključio da Tumba ne mora biti vezana uz kult sv. Mihovila, jer smo našli *Tumbu* i *tumbu* na više mjesta gdje nema ni spomena o sv. Mihovilu. Ali mislim da ime *Tumba*, barem kod nas, ne mora biti vezana ni uz kult vatre, sunca. Vidjeli smo da je njezino prvotno značenje *humak*, ponajviše *nadgrobni humak* ili *nadgrobni spomenik*. I u kršćanskoj pogrebnoj terminologiji postoji pojam *tumba* ili *tumulus* u značenju katafalka koji se podiže u crkvi kod zadušnica.⁶⁹ Iz pretkršćanskih, dapače iz pretpovijesnih vremena imamo kod nas na mnogo mjesta nabačene gomile kamenja kao nadgrobne spomenike, od kojih se neke nalaze na vrhovima brda. Ništa neobična, ako je koje od tih mjesta po tim prastarim gomilama ili kamenim humcima dobilo ime *Tumba*.⁷⁰

Završimo ovaj prilog s pitanjem, što ga je postavio Lučić: »da li je bilo neophodno prenijeti naziv Tumba upravo iz udaljenog Saint-Michela?«⁷¹

⁶⁷ Petar Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb 1950.

⁶⁸ J. Lučić, Ivan Božić, *Prevlaka-Tumba*, HZ XIX-XX, 1966—1967, 633.

⁶⁹ *Lexicon für Theologie und Kirche V*, Freiburg im Breisgau 1933, Col. 867.

⁷⁰ O takvim gomilama u našim krajevima u vezi s gradinama, stećcima i starim kršćanskim crkvicama na vrhuncima brda raspravlja Ante Škobaalj, *Obredne gomile*.

⁷¹ Lučić, n. dj., 635.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb